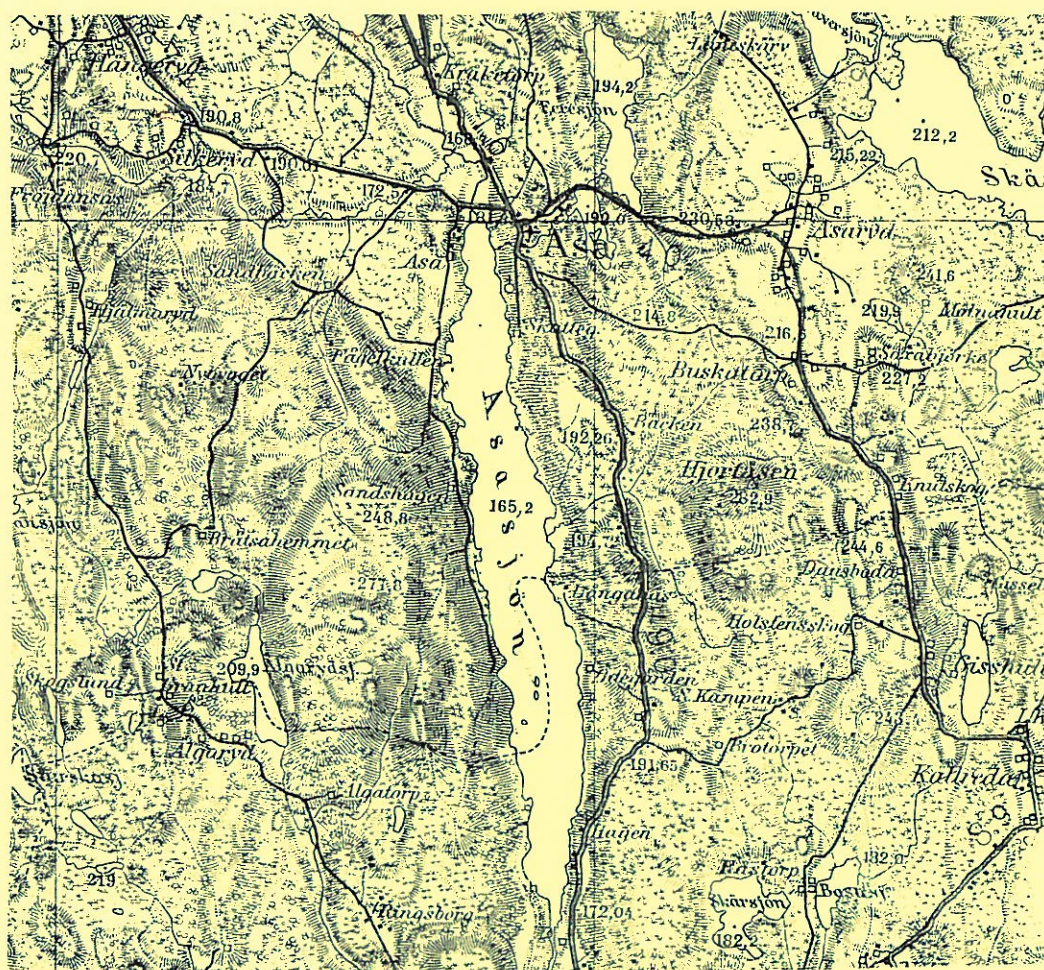

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

ASA SÄTERI

Asa socken
Växjö kommun

Lotta Högrell

SMÅLANDS MUSEUM 1995

INNEHÅLL

INLEDNING.....	2
TOPOGRAFI OCH GEOLOGI.....	2
FORNLÄMNINGSBILD OCH HISTORIA.....	3
OM RÖJNINGSRÖSEOMRÅDEN.....	3
OM ¹⁴ C-METODEN.....	5
UNDERSÖKNINGEN.....	5
TOLKNING AV UNDERSÖKNINGSRESULTATET.....	7
¹⁴ C-TABELL.....	7
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	8
REFERENSER.....	8

OM RÖJNINGSRÖSEOMRÅDEN

Många som skrivit om Skandinavien under gångna tider har förundrats över den enorma mängd rösen som ligger ute i markerna. En av de tidigaste är den danske historieskrivaren Saxo Grammaticus som levde på 1200-talet. Saxo, liksom birgittinermunken Peder Månsson, Olaus Magnus och Carl von Linné tror att de lämningar av gamla åkrar de ser överallt i skogarna visar att landets befolkning en gång i tiden varit avsevärt mycket större. Saxo förklarar befolkningsminskningen med utvandring, medan de övriga anser att befolkningen reducerats genom krig och sjukdom. Peder Månsson i Vadstena skriver i den rimmade inledningen till sin bok "Bondakonst" från 1500-talets början:

*Nw liggia j swärike mang godtz ödhe
som fordom waro vptakin med storo mödhe
Stor stenröör bewisa det nogh
affwer hwilken är växin i willande skogh
Somme säya the gotzen lagdos ödhe
aff mycklo örlog oc swarthom dödhe*

Vid medeltidens slut skriver Olaus Magnus följande om trakten kring borgen Aranäs vid Vänerkusten i Västergötland:

Ty låt var att denna [marken] under många framlidna sekel på grund av bristande odling (en följd av krig, hungersnöd, pest och inre tvedräkt) blivit övervuxen med en oerhört tät skog, så visar den dock uppenbart för hvem som ger akt därpå spår av plöjning och uppröjning äfvensom talrika stensamlingar (uppkomna genom plockning från åkrarna, hvarigenom dessa gjordes bördigare och vidsträcktare) midt uppe bland de väldiga träden.

Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, som var etnolog, intresserade sig mycket för sägner och folktro. Han hade också lagt märke till de stora arealerna röjningsröseområden som finns i södra Sveriges moränbygder. I sin bok "Wärend och Wirdane" skriver han:

Det har nemligen ända från Saxo Grammaticus och intill vår egen tid icke kunnat undgå uppmärksamheten, att i hela södra Skandinavien förekomma öfverallt, ända in i djupet av skogar och obygdar, en otalig mängd rörkastade ödeåkrar. Inom Wärend förekomma dessa gamla åkrar till oränkeligt antal, liksom i Finnveden, Kalmar län, Ydre, norra Skåne, osv.

Hyltén-Cavallius tror att dessa rörkastade åkrar, för att använda hans eget begrepp, härstammar från en avlägsen tid som han kallar *jättatiden*. Röjningsrösen skulle vara lämningar efter det första, primitiva jordbruket som i uråldrig tid skedde med hacka och eld som främsta redskap. Även arkeologen A. J. Wittlock, som var samtida med Hyltén-Cavallius, tror att det rör sig om mycket gamla åkrar, men som arkeolog rör han sig med andra begrepp; han anser att röjningsrösen är från järnålder, eftersom, enligt vad han tror, det är först då som jordbruket blir av någon betydelse.

Under 1900-talet har man från arkeologiskt och antikvariskt håll nästan inte alls intresserat sig för röjningsrösen. Man har sagt att de har lagts upp vid svedjeodling i nyare tid, eller att de är ett resultat av att man röjt sten i ängsmark och alltså inte hör till fornlämningskategorin *fornåkrar*, eller att de för all del kan vara väldigt gamla men är svåra att datera (Bertilsson 1984:158 f). Det var först fram på 1980-talet som man vid Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet började intressera sig för dem.

Under det sista decenniet har man emellertid fått nya kunskaper om röjningsröseområden.

Undersökningar i Västergötland och i Småland har visat att röjningsröseområdena i många fall är samtida med de förhistoriska gravar som ofta finns inom områdena. Undersökta lokaler är bland andra Röstorp i Svenljunga kommun och Järparyd i Rydaholm. Där har man kunnat konstatera dels att röjningsrösen har uppkommit i samband med jordbruk, dels att områdena daterar sig till äldre järnålder. Man har också kunnat lokalisera flera av de platser där de som brukat områdena har bott.

Röjningsröseområdena kan vara mycket stora, ofta många tiotals hektar. Området i Röstorp är på ca 30 hektar medan det i Järparyd är på 23 hektar. Det finns områden som är uppåt 70-80 hektar och kanske ännu större. Det säger sig självt att man inte kan ha odlat så stora arealer på en gång, utan stora delar av områdena måste ha legat i träda, kanske som bete.

I Jönköpings län har man dessutom undersökt flera röjningsröseområden som har daterats till vikingatid och medeltid. Dateringarna förvånade först. Man hade väntat sig dateringar till bronsålder eller äldre järnålder. Att de yngre dateringarna är riktiga bekräftas av pollenanalyser i och under rösen, som visar att det finns granpollen i jordfyllningen i rösen. Granen invandrar till Småland under yngre järnålder, ca 650-850 e Kr.

En undersökning som utfördes år 1993 av Smålands museum av ett röjningsröseområde i Bergs socken i Växjö kommun gav oväntat sena dateringar. I området fanns ett stort röse av det slag som brukar dateras till bronsålder. Där fanns också en domarring, en fornlämningstyp som förekommer från yngre bronsålder och fram till romersk järnålder. Man förväntade sig att dateringarna från röjningsrösen och övriga anläggningar som undersöktes skulle ligga i samma tidsspann, men de visade sig vara betydligt yngre. Röjningsrösen har lagts upp under medeltid-nyare tid. Det äldsta skriftliga belägget på hur marken använts inom området utgörs av en karta från 1725 som visar att området i sin helhet är beläget i en stor hage som heter Nyängshagen. Kanske har röjningsrösen här tillkommit vid svedjebruk i hagmark. Att lägre liggande partier av hagen svedjades i mitten av 1800-talet framgår av de handlingar som upprättades vid laga skiftet.

I Hamneda socken söder om Ljungby utförde Smålands museum arkeologiska förundersökningar i samarbete med Riksantikvarieämbetet inför ombyggnaden av E4an. Bland annat undersöktes fyra röjningsröseområden. Två av dessa områden saknade förhistoriska gravar men gav dateringar till romersk järnålder-folkvandringstid. Ett område gav dateringar både till övergången sten/bronsålder och till folkvandringstid. Det fjärde området gav dateringar till perioderna romersk järnålder-vendeltid.

OM ¹⁴C-METODEN

Metoden att datera med kol har under 1900-talets andra hälft blivit en självklarhet för arkeologer. Metoden bygger på att allt levande tar upp kol genom vatten och föda. En kolisotop, ¹⁴C, är radioaktiv. När organismen dör börjar den radioaktiva isotopen falla sönder. Sedan man lyckades bestämma dess halveringstid kan man numer jämföra halterna av stabila kolisotoper med halten av ¹⁴C och se hur stor del av den radioaktiva isotopen som finns kvar. Resultatet blir en ¹⁴C-ålder, som sedan kan kalibreras till kalenderår. Relationerna mellan stabila och radioaktiva kol har inte varit konstant under tidens gång, vilket gör att man måste korrigera värdena, kalibrera dem. Man kan aldrig få ett exakt årtal genom att datera med ¹⁴C, men med de säkerhetsmarginaler uppåt och nedåt i tiden som anges kan man i alla fall få ett tidsspann inom vilket provet med en viss procents statistisk säkerhet daterar sig. I en tabell på sidan 7 finns en sammanställning av kolproverna och relevanta uppgifter.

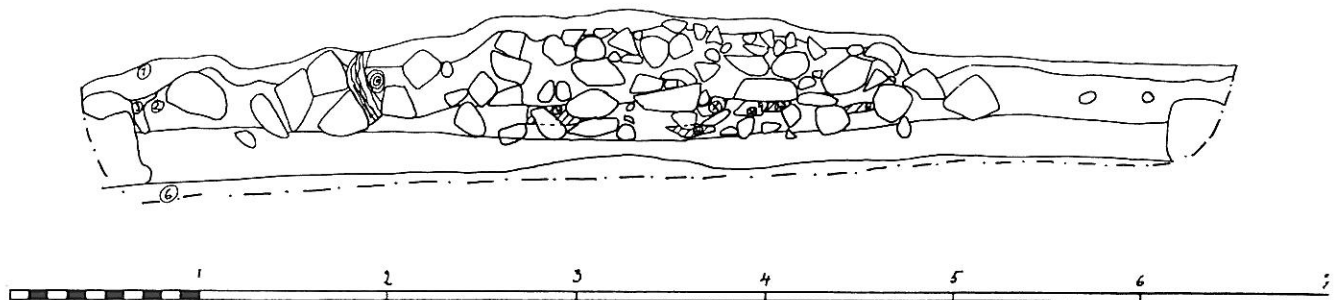
UNDERSÖKNINGEN

På platån valdes två rösen ut för undersökning. Ett ca 1,5 m brett schakt grävdes för hand genom rösen och någon meter ut utanför röset. Schakten lades så att den schaktvägg som skulle dokumenteras i profil gick genom rösets mitt. Kolproverna togs i jordfyllningen under stenar på en nivå som bör motsvara det som var markyta vid tiden för den första stenröjningen. När man tar kolprover i agrara lämningar som röjningsrösen försöker man i första hand datera den brandröjningsfas som man antar sker i samband med att marken bryts upp till åker. Därför är det angeläget att finna den nivå som var markyta vid tiden för rösets första brukningsfas.

De båda rösen framträdde före avtorvning som flacka röjningsrösen, 5 meter i diameter och 0,3 meter höga och kraftigt övertorvade. Efter avtorvning framträdde en ej jordblandad stenpackning av 0,1-0,4 meter stora stenar. Rösen visade sig vara något mindre efter avtorvning, ca 4,5 meter. Stenarnas översida var mörkfärgad av ett kraftigt kollager som fanns under torvtäcket. Eftersom rösen, särskilt i de centrala delarna, saknade jordinblandning, ramlade rikligt med kolbitar ner mellan stenarna. Någon egentlig risk för att detta kol skulle komma med i proverna för ¹⁴C-analys förelåg emellertid inte.

A1.

Stenmaterialet i A1 varierade mellan 0,1-0,4 meter. Röset var något nedsjunket i förhållande till omgivande mark. Eftersom jordfyllning saknades utom i det nedersta partiet av röset låg stenarna mycket löst, vilket försvårade arbetet med att ta fram en rak och lodrät profil. I jorden i rösets nedre del fanns fläckvis en horisont med grå, sandig silt som tolkades som en äldre markyta, men rösets begränsning i botten var otydlig. Kolproverna togs under stenar som bedömdes vara lagda på den äldre markytan. Prov 1 gav dateringen 410-640 e Kr (Ua-4617) och prov 4 165 f Kr-205 e Kr (Ua-4618).

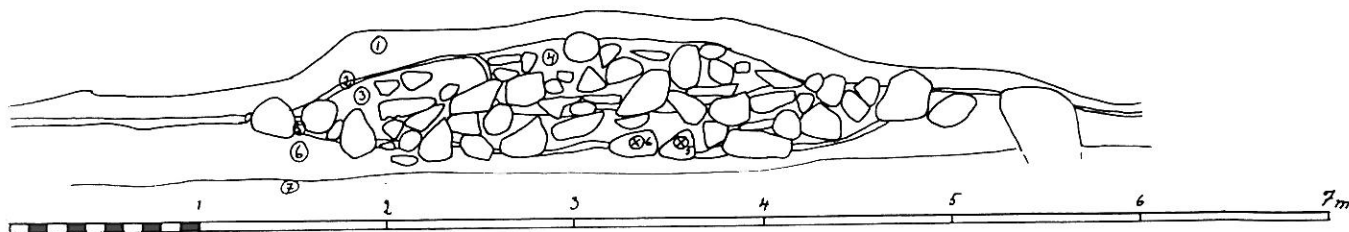

Figur 3. A1, profil. 1 Torv/förna med rikligt med kol. 2 Gulbrun, sandig silt med kolfragment. 3 Grå sandig silt med rikligt med sot och kolfragment. 4 Grå, sandig silt med kolfragment, äldre markyta. 5 gulröd, sandig silt. 6 Grågrön, grusig morän.

A2.

Stenmaterialet i A2 varierade mellan 0,1-0,4 meter. Också A2:s övre del saknade jordinblandning utom ett parti som uppfattades som stort, kanske av en rotvälta, mellan 1,5-2,7 meter i profilen. Röset begränsades i botten av en tydlig, grå horisont som bedömdes vara en äldre markyta. I det lagret togs två kolprover som daterades till 32-341 e Kr (Ua-461) respektive 92 f Kr-230 e Kr

(Ua-4620). Över den äldre markytan i rösets botten fanns ett ca 0,15-0,3 m tjockt jordlager mellan stenarna. Röset var nedsjunket och den grå horisonten något nedpressad så att rösets form blev närmast linsformig.

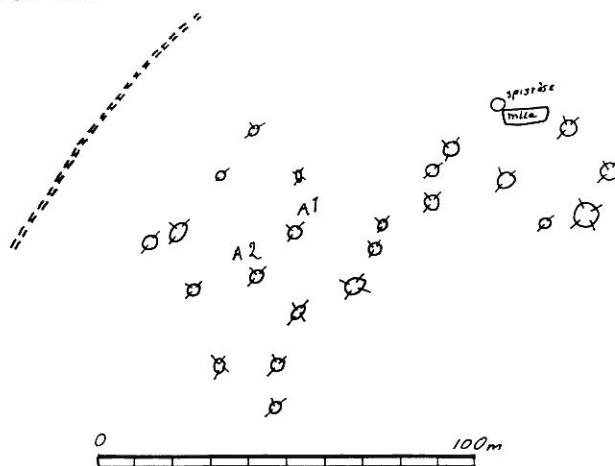

Figur 4. A2 profil. 1 Torvförmatacke. 2 Blekjord. 3 Ljust grågul till gråbrun sandig silt. 4 grå sandig silt, äldre markyta. 5 gulröd, sandig silt. 6 Grågrön, grusig morän.

Ytterligare ett röse torvades av partiellt. Det röset var större, ca 6x4 meter och 0,5 meter högt. Syftet var att undersöka om det kunde röra sig om ett skärvstensröse. Sådana förekommer på förhistoriska boplatser och är uppbyggda av skörbränd sten, sot, kol och annat avfall. Inget tydde på att röset innehöll sådant material.

Sammanlagt 24 röjningsrösen inom ett område om ca 1 hektar karterades. Dessa varierar i storlek mellan 3,5-6 meter i diameter och från 0,2-0,6 meter i höjd. De med störst diameter är också de högsta. Rösen ligger på ca 10-15 meters avstånd från varandra. Avståndet visar att man burit stenen, inte bara stått på åkerytan och kastat den mot åkerkanten. Utrymmet mellan rösen är såpass stort att man mycket väl kan ha använt sig av årder vid brukningen. Ofta är avståndet mellan rösen i åkermark på de äldre skifteskartorna inte mycket större.

Inom det karterade området finns en mila och ett spisiröse från en kolarkoja samt två lämningar som består av en grop och en vall.

Figur 5. De karterade röjningsrösen. Strecken visar höjd: två streck 0,2-0,3 m höga, tre streck 0,3-0,4 m höga, fyra streck 0,5-0,6 m höga.

TOLKNING AV UNDERSÖKNINGSRESULTATET

Trots frånvaron av förhistoriska gravar visar de fyra dateringarna att stenröjning och odling skett på platån under järnåldern. Att tre av dateringarna ligger såpass samlat tyder på att det skett under århundradena kring Kristi födelse eller, i arkeologiska termer, under sen förromersk järnålder - äldre romersk järnålder. Sannolikt är röjningsrösen så som de ser ut idag resultatet av flera odlingsskeden. Det faktum att de skiljer sig avsevärt åt i storlek, liksom till viss del även till formen, tyder på det. En fas kan representeras av det yngsta kolprovet, som daterades till folkvandringstid/vendeltid, men det kan inte uteslutas att området brukats även under medeltid.

Röjningsrösen på platån har sannolikt ingått som en del i ett större åkersystem, där varje åker har odlats kortare tid och sedan trädats under en längre period. Karteringen omfattar bara röjningsrösen och något försök att avgränsa åkerytor har inte gjorts.

Ett större röse som misstänktes kunna vara ett skärvstensröse avtorvades partiellt men visade sig vara ett omfångsrikt röjningsröse. Det är dock sannolikt att boplatzlämningar finns på platån eller i dess närhet. Förhistoriska boplatser lämnar sällan spår av ovan mark. Genom arkeologiska undersökningar har man kunnat konstatera att de ofta finns inom röjningsröseområden, gärna i höjdläge. Platån är ett sådant lämpligt boplatsläge.

TABELL ÖVER ¹⁴C-PROVERNA

analys nr	Anr	provnr	¹⁴ C-ålder	+/-	1 Σ	2 Σ
Ua-4617	A1	prov 1	1535	55	AD 429-596	AD 410-640
Ua-4618	A1	prov 4	1970	60	BC 90-AD 74	BC 165-AD 205
Ua-4619	A2	prov 5	1825	55	AD 82-252	AD 32-341
Ua-4620	A2	prov 6	1915	65	AD 4-132	BC 92-AD 230

Proverna är kalibrerade med Stuiver and Becker 1986.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Topografisk kartblad	5E Växjö NO
Ekonomiskt kartblad	5E 7h Asa
Koordinater	63355/14395
Ansvarig institution	Smålands museum
Uppdragsgivare	Skogsvårdsstyrelsen
Personal	Lotta Högrell
Fältarbetstid	940829-940902
Smålands museums Dnr	110-195-94
Länsstyrelsens Dnr	220-4372-94

REFERENSER

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, Asa socken
Naturvårdsprogrammet för Kronobergs län
Akt 1 Asa sn. Arealavmätning 1683. Lantmäteriets arkiv i G län
Muntliga uppgifter från antikvarie Aadel Vestbö och antikvarie Kristina Jansson, Jönköpings läns museum.

- Bertilsson, U. 1984. Fossil åkermark i Älvsborgs län. *Västgöta-Dal 1984*.
- Connellid, P, Mascher, C, Weiler, E. Röstorp - ett västsvenskt röjningsröseområde i skogsmark. *Arkeologi i Sverige 2*.
- Hyltén-Cavallius, G O. 1864. Wärend och Wirdane. Ett försök i svensk etnologi.
- Högrell, L. Röjningsröseområdet i röstorp och dess datering. B-uppsats, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil
- Jönsson, B, Pedersen, E A, Tollin, C, Varenius. Hackerören i Järparyd - undersökningar i ett småländskt röjningsröseområde.
- Mascher, C. Förhistoriska markindelningar och röjningsröseområden i Västsveriges skogsbygder. *Kulturgeografiskt seminarium 2/93*. Licentiatavhandling.
- Månsson, P. 1913-15. Peder Månssons skrifter på svenska. Samlingar utgifna af svenska fornskriftssällskapet.
- Olaus, Magnus. 1976. Historia om de nordiska folken.
- Sjöstrand, M. Asa säteri. Historik.
- Tollin, C. 1989. Röjningsrösen i södra Sverige. *Arkeologi i Sverige 1986*.
- Wittlock, A J. Jordfynd från Wärends för-historiska tid. Ett bidrag till Sveriges förhistoriska topografi.